

МЯСТОТО НА ГЕОМОРФОЛОГИЯТА В КЪРГА
НА ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИТЕ НАУКИ

Въпросът за мястото на геоморфологията в кръга на науките за земята е бил разрешаван по различен начин съобразно етапа на развитието, в който се е намирала тази наука, и идейните позиции на автора, който е разглеждал този въпрос

Напоследък положението на геоморфологията в системата на науките е отново обект на внимание от страна на географи и геолози. Американският географ К. Бриан (Харвардски университет) помещава в летописите на Асоциацията на американските географи от 1950 г. статия под заглавие „Мястото на геоморфологията в сред географските науки“¹.

В тази статия, написана с амбицията да бъде изразителка на становището на американските географи по този въпрос, авторът изказва куп несъобразности, които са в разрез с основните положения в съвременната прогресивна географска наука.

Преди всичко според автора физическата география не може да съществува като отделна, самостоятелна наука и в действителност е заместена от отделните специални дисциплини.

Това становище е в плен на идеалистическата философия на американските географи, които не виждат диалектичното единство на компонентите на географския комплекс и не схващат необходимостта от разкриване общите закономерности в развитието на географската среда и формирането на нейната структура. Поради тези груби методологични грешки авторът разбива единството на физическата география мимо обективната реалност.

Ръководен от вулгарния географски материализъм, авторът определя географията като наука, която изучава разпространението на човека в зависимост от заобикалящата го среда, откъдето прави извода, че геоморфологията не е география. Той счита, че само от историческа гледна точка геоморфологията може да се приеме като част от географията, понеже в миналото географията е включвала редица самостоятелни в днешно време науки.

Примитивността на тези възгледи на буржоазната наука за съдържанието на географията се крие в идеалистичната и дълбоко реакционна теория за природната определеност на обществените явления.

Според автора геологията се отличава от геоморфологията само по метода на изследването, от което той прави извод, че геологията е историческа наука, която се занимава с миналото на земята, а геоморфологията се занимава с настоящето на земята — със съвременните форми на земната повърхнина. Историческият момент в геоморфологията той смята за неприятно задължение на геоморфолога, за смяна на професията му.

Това откъсване на съвременното състояние на земните форми от процеса на тяхното развитие довежда до метафизическо откъсване на формата от съдържанието, до един формализъм в геоморфологията, който е едно характерно явление в съвременните буржоазни геоморфоложки школи. В тази основна методична грешка изпада и цялата буржоазна география, която времето противопоставя на пространството — историческите науки на хороложическите.

По-нататък авторът с известно достойнство отбелязва, че за щастие в САЩ геоморфологията е геоложка дисциплина и че повечето геоморфолози работят в геоложките факултети. Днешните геоморфолози в САЩ имали „благоклонно“ отношение към физическата и икономическата география и се „стремили“ да направят геоморфологията полезна за географията, както е полезна за геологията благодарение на традициите, останали от времето на У. М. Дейвис, който считаше геоморфологията за географска дисциплина. Самите ученици на Дейвис — Джонсън и Кямбел, като председатели на Американското геоложко дружество официално поддържаха становището, че геоморфологията е работен метод на геологията, т. е. становище, рязко противоположно на становището на Дейвис.

Откъсването на отделните физикогеографски елементи от физикогеографския комплекс, поставянето на тези елементи в причинна връзка с обществено-икономическите явления е една от формите на грубото буржоазно политизиране на науката и

¹ К. Бриан, The place of geomorphology in the geographic sciences, Annals of the Association of American geographers, 1950, № 3, стр. 196—208.

постройки превръщане на физическата география в оръдие на геополитиката за потискане и ограбване на колониалните и зависими народи.

Конкретната методологическа грешка в случая се крие в обстоятелството, че не се оценява правилно положението на геоморфологията в системата на науките, че тя не се схваща като наука, която има ясно определен обект за изследване — релефът на земната повърхнина, като съставна част от физикогеографския комплекс. Американските буржоазни геоморфолози изпускат предвид обстоятелството, че закономерностите на развитието на релефа са част от по-общите закономерности на развитието на физикогеографския комплекс, че закономерностите на развитието на релефа се определят от противоречието между ендегенните и екзогенни сили, което противоречие се отразява и върху развитието на останалите компоненти на комплекса.

Геоморфолозите на САЩ не схващат, че проявата на ендегенните сили (тектогенеза, епейрогенеза) не е някаква особена геологическа специфика на морфогенетичните процеси, която може и трябва да отнесе тези процеси към компетенцията на геологичните науки. Тектогенезата и епейрогенезата като явления, обуславящи развитието на земната повърхнина, са елементи на геоморфогенезата, тъй както и свързаните с физикогеографския комплекс явления — денудацията и акумулацията.

Да се извади геоморфологията от състава на географските науки, значи да абстрахираме релефа от географската среда, да го разгледаме метафизически, откъснато от движещите сили на развитието, които движат развитието и на самата среда.

Тази постановка на въпроса за мястото на геоморфологията в системата на науките не стои в разрез с необходимостта покрай специфичните геоморфоложки методи на изследване геоморфологът да владее и тези геоложки методи, които могат да му укажат помощ при разрешаване на неговите основни задачи — изучаване закономерностите на развитието на релефа като част от географската среда.

В заключение трябва да се изтъкне, че статията на К. Бриан не поставя и не разрешава правилно проблемата за мястото на геоморфологията в системата на географските науки, понеже авторът ѝ не схваща основното положение, че геоморфогенезата е географска категория, тъй както релефът е материална компонента на географската среда.

Въпросът за мястото на геоморфологията в системата на геолого-географските науки намира правилно разрешение в СССР, където теорията на тази наука се изгражда върху новата, социалистическа практика и принципите на диалектическия материализъм.

Този въпрос бе поставен и в заседанията на геоморфоложката комисия при Московския филиал на Всесъюзното географско дружество през 1949 г. През декември на същата година се изнесоха доклади за състоянието на геоморфологията (Н. И. Николов) и за мястото на геоморфологията сред географските науки (Ю. К. Ефремов).

Вторият доклад¹ който ни интересува в случая, дава правилно осветление на този въпрос. В противоположност на К. Бриан и на цялата буржоазна геоморфоложка наука Ю. К. Ефремов поддържа схващането на московската (Д. Н. Анушин, А. А. Борзов и И. С. Щукин) и ленинградската (Л. С. Берг) географски школи, според които геоморфологията е географска наука.

Ю. К. Ефремов доразвива този възглед и поддържа тезата за самостоятелността на геоморфологията в системата на географските науки.

Изхождайки от схващането върху принципите на класификацията на науките, дадени от класиците на марксизма, авторът изтъква, че геоморфологията има право на самостоятелност като отделна наука, понеже има строго определен предмет на изследване — исторически създалата се земна повърхнина, тъй както физикогеографската наука има за предмет исторически създалата се физикогеографска обвивка на земята.

Релефът на земната повърхнина е компонента на физикогеографския комплекс, но според автора това не значи, че науката за релефа на земната повърхнина — геоморфологията, е съставна част на науката за физикогеографския комплекс — физическата география. И по-нататък добавя, че климатологията, хидрологията и геоморфологията, общо взети, не образуват география, а кръга на взаимно свързаните гео-

¹ Ю. К. Ефремов, О месте геоморфологии в круге географических наук, Вопросы географии, вып. 21, 1950, стр. 41—54.

графски науки. Според автора всяка една наука от кръга на географските науки има свой предмет, свои задачи, своя теория и практика.

В основата си изказаните мисли по въпроса за мястото на геоморфологията са правилни. Смятаме, че самостоятелността на геоморфологията се определя до толкова, доколкото например предметът на климатологията се различава от предмета на геоморфологията. Обаче реалните връзки между предметите на тези дисциплини в обективната действителност дават дълбок отпечатък и върху съответните науки, в които географската специфика е определящ момент както за тяхното съдържание и методи, така и в тяхното историческо развитие.

Според нас геоморфологията е една от съществените ръководни клонове на физическата география, дисциплина, която в настоящия момент от нейното развитие трябва да се задълбочи по линията на комплексния подход към проблемите, по линията на тясното ѝ сътрудничество с физическата география. По този начин тя, от една страна, ще обогати и развие своите методи, а от друга, ще разшири своите проблеми.

В разискванията по доклада на Ю. К. Ефремов геоморфологът Н. И. Николаев също така е възразил против обособяването на геоморфологията като самостоятелна наука и е изтъкнал, че корените на геоморфологията трябва да се търсят не в геологията, а в географията.¹

Въпросът за мястото на геоморфологията в системата на науките е предмет на разисквания в заседанията на същата геоморфоложка комисия и през ноември на 1951 г.

В доклада на Н. В. Думитрашко, Л. Г. Каманин и Ю. А. Мещеряков² се излага схващането, че геоморфологията е „погранична“ дисциплина между геологията и географията, тъй като релефът на земната повърхнина се развива както под влияние изменението на структурата на земната кора, така и под влиянието на климатичните и хидроложки условия. Според докладчиците геоморфологията е колкото геоложка, толкова и географска дисциплина.

Искождайки от това становище, докладчиците намират основателно мнението на К. К. Марков³ за съществуване на две направления в геоморфологията: геолошко и географско, а следователно (според докладчиците) и два метода на работа — геоложки и географски.

Едва ли е правилно от методологично и фактическо гледище да приемем съществуването на две геоморфологии. Според нас практиката убедително показва, че науката за земеповърхните форми си има свои собствени методи, проверени и усъвършенствувани в процеса на нейното развитие. Ако в първия етап на това развитие поради липса на свои собствени методи геоморфологията е използвала изключително методите на геологията, то при етапа, в който се намира тази дисциплина днес, ние не можем да считаме, че геоложките методи на изследване, приложени към изучаването на земния релеф, са в състояние да определят и същината на геоморфологията, т. е. да приемем, че имаме геоложка геоморфология.

Геоморфологът трябва добре да отчита ролята на геоложкия строеж, състав и история при сложната, комплексна по своята същност геоморфогенеза. Това обаче не значи, че той е защитник на някакво геолошко направление в геоморфологията, тъй както и геохимикът, който с помощта на химически методи изучава закономерностите на разпределението, миграцията и групировките на химичните елементи в земната кора, не защитава някакво чисто химическо направление в науката за строежа, състава и историята на земната кора — геологията.

Чувствайки липсата на историческа обосновка на своето определение за „пограничното“ положение на геоморфологията, авторите на горния доклад по време на дискусиата по него коригират това определение, без с това да въвеждат съществени промени в него. Според тях геоморфологията не е „погранична“, а „съседна“ наука на геологията и географията.

Навременността на доклада на Думитрашко, Каманин и Мещеряков се подчертава от оживените дискусии по него. Много от основните положения в до-

¹ Виж Вопросы географии, Сб. 21, 1950, стр. 237.

² Н. В. Думитрашко, Л. Г. Каманин и Ю. А. Мещеряков, О современном состоянии и задачах геоморфологии, Изв. АН СССР, серия географическая, 1951, № 5, стр. 71—82.

³ К. К. Марков, Основные проблемы геоморфологии, 1948.

клада са били приети за правилни, но аргументация за „пограничното“ положение на геоморфологията в системата на науките (въпрос, който в случая ни интересува) е била окачествена като незадоволителна¹.

Според А. И. Спиридонов (виж статията на Н. А. Гвоздецкий и В. П. Лидов) геоморфологията е дисциплина от кръга на географските науки. Според него релефът зависи до голяма степен от геоложкия строеж, което обстоятелство налага широко да се прилагат геоложките методи в геоморфологията. Това обаче не означава, че геоморфологията е геоложка дисциплина.

В обсъждането на горния доклад Ю. К. Ефремов (виж статията на Н. А. Гвоздецкий и В. П. Лидов) защитава схващанията, прокарани в неговата цитирана по-горе статия, като се изказва и против мнението за съществуване на две геоморфоложки течения — геолошко и географско.

Големият практически опит на съветската геоморфология, която дейно участва в строежите на комунизма в СССР, набелязва пътищата на развитието на тази дисциплина в кръга на географските науки при тесен допир с проблемите на физическогеографския пейзаж.

Ж. Гълъбов

И. П. ГЕРАСИМОВ — Геоморфологические наблюдения в Болгарии. Проблемы физической географии, т. XIV, 1949.

През летните месеци на 1947 г. по покана на нашето правителство пристигнаха в България съветският почвовед И. Н. Антипов-Каратаев и геоморфологът—почвовед И. П. Герасимов. Двамата видни съветски почвоведи бяха консултанти на нашите почвоведи при съставянето на новата почвена карта на България. В изпълнение на своята задача Герасимов е можал да прегледа основната геоложка и геоморфоложка литература и да екскурзира в почти всички части на нашата страна. В резултат на лични наблюдения и анализ на наличната литература се явява неговата статия „Геоморфологические наблюдения в Болгарии“.

Тази статия предизвика жив интерес у нашите географи и особено у работещите в областта на физическата география. Ние даваме подробно изложение на статията поради обстоятелството, че тя е обнародвана в списание с ограничен тираж, което пречи на по-голяма част от нашите читатели да се запознаят с нея.

Статията на Герасимов обхваща 12 печатни страници с 4 скици към текста, една геоложка карта на България (по геоложката карта М 1 : 500 000), една карта на орографските елементи и морфоложки области на България по Ж. Гълъбов и една карта на геоморфоложките области, определени от самия автор.

В първата част на статията, озаглавена „Орография и геоложки строеж на България“, при орографската характеристика авторът използва морфометричните данни на Ж. Гълъбов от статията му „Кратка физикогеографска характеристика на България“². Въз основа на морфометричните показатели Герасимов прави следните изводи:

1. Абсолютната височина на всички главни орографски елементи на релефа в България показва общо понижение от запад към изток.

2. В най-западната част на страната планинските ридове на Стара планина, Рила и Пирин се сливат в обширната област, известна с названието Краище.

След тези по-главни изводи авторът излага в общи линии морфоложката схема на Ж. Гълъбов, като прави следните критични бележки:

¹ Н. А. Гвоздецкий и В. П. Лидов, Обсуждение доклада Н. В. Думитрашко, Л. А. Каминина и Ю. А. Мешерякова „О состоянии и задачах современной геоморфологии“, Изв. АН СССР, серия географическая, 1952, № 1, стр. 83—88.

² В „Основи на геологията на България“, Год. Дир. геол. и мин. проучвания, Отдел А, т. 4, 1946, стр. 34—60.